

HARTA STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO¹

O DESCRIERE A MUNTENIEI LA 1700

Se știa de multă vreme că Stolnicul Constantin Cantacuzino a alcătuit o hartă detaliată a Munteniei. În 1718, publicându-și la Veneția lucrarea « *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia* », florentinul Anton Maria del Chiaro, fost secretar al lui Constantin Brâncoveanu, spune în Prefață următoarele: « Mai înainte de orice, am vrut să așez, la începutul acestei istorii, tabula geografică a acelei provincii (adică a Munteniei) micșorată, pentru mai comoda utilizare a cărții, după una mare, tipărită în 1700 la Seminarul din Padova, dar cu litere grecești. Autorul acestei tabule fu contele Constantin Cantacuzino, strangulat în mod mizerabil în 1716, la Constantinopol. Am făcut ca această tablă să fie revăzută în mod riguros și examinată de multe persoane care au o cunoștință deosebită și o practică a locurilor chiar mai îndepărtate...; și, fiind asigurat de aceste persoane că nu poate să existe o hartă nici mai exactă, nici mai credincioasă, aceasta mi-a dat curajul s'o fac să fie gravată în aramă, fără să mă uit la chel-tuială... »².

Și într'adevăr, « *Istoria* » lui Del Chiaro cuprinde o hartă a Munteniei având legenda, diferitele explicații precum și numirile geografice în italienește. În legendă stă scris: « *Indice topografico del Principato di Valachia, diviso in XVII parti, secondo l'esattissima descrizione che ne diede il fu Conte Costantino Cantacuzeno al celeberrimo*

¹ Comunicare făcută, într'o formă rezumată, la Institutul de Istorie Națională din București, în ziua de 17 Decembrie 1942.

² Del Chiaro, *Istoria...*, p. 10—11.

medico e filosofo Giovanni Comneno ora Arcivescovo di Dristra e dedicato al Celsissimo Costantino Brancovani Principe di Valachia »¹.

Harta Stolnicului, tipărită la Padova în 1700, a fost utilizată și de alții, în cursul veacului al XVIII-lea (vezi mai jos, p. 24). Istoricii și geografii români din vremea noastră n'au cunoscut-o însă direct, după cum n'au cunoscut nici harta Moldovei alcătuită de Dimitrie Cantemir. Abia după războiul pentru întregirea neamului s'a dat de urma lor: harta lui Cantemir a fost găsită de profesorul Gheorghe Vâlsan la Biblioteca Națională din Paris² iar harta Stolnicului de consulul Dimănescu la British Museum din Londra. În ședința dela 23 Decembrie 1927, se aducea la cunoștința Academiei Române descoperirea făcută la British Museum³; în 1929, Academia achiziționa, prin d. Marcu Beza, o reproducere fotografică în mărime naturală a acestei hărți și o înregistra în colecțiile sale sub cota S 50⁴.

Descrierea hărții. Legende. Harta are 132 cm în lungime și 64 cm în lățime; ea se compune din 4 foi mari lipite pe pânză una lângă alta. În colțul din stânga, sus, e chipul lui Constantin Brâncoveanu, într'un medalion, având de jur împrejur următoarea legendă: ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΑΣΣΑΡΑΒΑΣ ΒΟΕΒΟΝΔΑΣ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΑΥΘΕΝΤΗΣ ΗΓΕΜΩΝ ΠΑΣΗΣ ΟΥΓΓ. adică: « Ioan Constantin Basarab Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn stăpânitor a toată Ungrovlahia ». Voevodul e înfățișat în felul în care-l cunoaștem din celelalte portrete ale lui contemporane: cu barbă și mustăți, purtând pe cap căciula rotundă de samur împodobită cu un surguciu bătut în pietre scumpe. Mantia e tivită cu hermină și se prinde la gât printr'o agrafă, bătută și ea în pietre scumpe. Haina, de brocard, e închisă în față cu mulți nasturi.

În dreapta medalionului, cum privești, e legenda hărții în grecește, cu următorul cuprins: Πίναξ γεογραφικός τῆς ὑψηλοτάτης Ἡγεμονίας Ὀυγγροβλαχίας εἰς δεκαεπτὰ θέματα δ(ιο)ρημένης τὴν ἐξηκριβομένην καταγραφὴν καὶ διατύπωσιν ἦν πεποίηκεν ὁ εὐγενέστατος, ἐνδοξότατος καὶ σοφώτατος Ἀρχων Στόλνικος Κύριος

¹ Idem, harta dintre paginile 224 și 225.

² G. Vâlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în *Memoriile Secțiunii Istorice ale Academiei Române*, s. III, t. VI (1927), p. 193—212.

³ *Analele Academiei Române*, t. XLIX, p. 60.

⁴ Pe lângă această reproducere, se mai găsește și o a doua, făcând parte din frumosul album de hărți vechi privind țările noastre, alcătuit de d-l Consul Dem. Dimănescu și dăruit Academiei Române. Această a doua reproducere e însă mai puțin clară.

Κύριος Κωνσταντίνος Καντακουζηνός, σπουδῆ τοῦ ἐξοχοτάτου ἰατροφιλοσόφου Κ. Κ. Ἰωάννου Κομνηνοῦ. Νῦν τὸ πρῶτον τύποις ἑλληνικοῖς ἐκδοθεὶς καὶ εὐλαβῶς ἀφιερωθεὶς τῷ γαληνοτάτῳ καὶ θεοσεβεστάτῳ Αὐθέντῃ καὶ Ἠγεμόνι πάσης Οὐγγροδλαχίας Κυρίῳ Κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ Βασσαράβα Βοεβόνδα παρὰ Χρυσάνθου Πρεσβυτέρου καὶ τοῦ Ἀποστολικοῦ καὶ Ἀγιωτάτου τῶν Ἱεροσολεϊμῶν Πατριαρχικοῦ Θρόνου Ἀρχιμανδρίτου. (Tabula geografică a prea înălțatei Domnii a Ungrovlahiei împărțită în șaptesprezece județe, după descrierea și forma foarte exactă pe care a făcut-o prea nobilul, prea învățatul și prea înțeleptul boier Stolnicul Constantin Cantacuzino pentru documentarea (sau: spre folosul) prea eminentului medic filosof Ioan Comnen. Acum pentru întâia oară tipărită cu litere grecești și închinată în chip respectuos prea înălțatului și prea piosului Domn și Stăpânitor a toată Ungrovlahia domnului Ioan Constantin Basaraba Voevod de către Hrisant presviterul și arhimandritul apostolicului și prea sfântului scaun patriarhicesc al Ierusalimului).

În colțul din stânga, jos, e indicația, în grecește și latinește, a locului și datei când s'a făcut imprimarea hărții: Ἐν Παταβίῳ Patavij, 1700 (Padova, 1700).

Deasupra acestei indicații, într'un pătrat, sunt arătate, iarăși în grecește și latinește, numele dealurilor unde se fac vinurile bune din Muntenia: Δάλοι ἤτοι τόποι ὀρίνοι ἐνθα γίνονται ἀγαθοὶ οἶνοι (Dealurile adică locurile ridicate (muntoase) unde se fac vinurile bune). Dali seu loca montana ubi optima vina gignuntur.

ὁ τοῦ Ῥιμνίκου	Rhimnicij
τοῦ Πιτεστίου	Pitestij
τοῦ Τεργοδύστου	Tergouisti
τοῦ Σκαγιανίου	Scagianij
τοῦ Τζερνεστίου	Țzernestj
τοῦ Σκέι	Scej
τοῦ Ναγιάνι	Naginaij
τοῦ Μπατένι	Batenij
τῆς Σαράτας	Saratae
τῆς Πράοδας	Praouae
τοῦ Μποζέου	Bozei
τοῦ Γγέρμποβι	Guerbowi
τῆς Γράκας	Gracae
τῆς Σλάτινας	Slatinae
τοῦ Καρακάλου	Caracali.

Adică: Râmnic, Pitești, Târgoviște, Scăieni (în Prahova!), Cernești (recte: Cernătești; vezi mai jos, la satele jud. Buzău), Schei, Năieni, Băteni, Sărata, Prahova, Buzău, Gârbovi, Greaca, Slatina, Caracal¹.

La dreapta, cum privești, de locul și data tipăririi, e, în grecește și latinește, o notă indicând latitudinea Bucureștilor: *Σημείωσαι δὲ ὅτι ἐν Βουκουρεστίῳ τὸ ὕψος τοῦ Πόλου ἐστὶ μοιρῶν 45 καὶ 40 λεπτῶν* (Se înseamnă că la București înălțimea polului este de 45 de grade și 40 de minute). Nota autem in Bucurestio altitudinem Poli esse Graduum 45 et Minutorum 40. Harta are, de altfel, în interiorul cadrului, însemnate gradele de longitudine și latitudine.

În colțul din dreapta, sus, e legenda în latinește, corespunzătoare celei grecești: *Index geographicus celsissimi Principatus Wallachiae, in decem et septem themata divisa juxta accuratissimam descriptionem quam edidit sapientissimus vir Stolnicus DD. Constantinus Cantacuzenus studio Medici ac Philosophi DD. Ioanis Comneni. Nunc primus Graecis typis expositus et obsequiose dicatus serenissimo ac piissimo Principi ac Domino totius Wallachiae DD. Ioani Constantino Bassaraba Woevondae (sic!) a Chrysantho Presb-o et Apostolici ac Sanctissimi Hierosolymarum Patriarc-tis Throni Archimandrita.*

În colțul din dreapta, jos, în grecește și latinește, legenda semnelor grafice întrebuințate. Nota inițială e numai în grecește.

Σημείωσαι ὅτι εἰ καὶ δύο πόλεις ἔχουσι τὸ ἴδιον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς σημεῖον, ἀλλ' ὅμως εἷς Ἡγεμῶν καὶ εἷς Ἀρχιεπίσκοπος ὑπάρχει ἐν ταύτῃ τῇ Ἡγεμονίᾳ (Se înseamnă că deși două orașe au semnul propriu arhiepiscopiei, totuși un (singur) domn și un (singur) arhiepiscop cârmuiesc în această țară).

¹ Pentru viile dela Sărata, vezi doc. din 8 Sept. 1525 prin care Radu dela Afumați dăruiește Episcopiei de Buzău mai multe mili între care și « vin de vinărici dela Sărata vedre 300 » (I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria Seminarului din Buzău 1836—1936*, București, 1937, p. VI, nota 1. Viile dela Pitești sunt lăudate de Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Veneția, 1718 retipărită în București 1914, de N. Iorga, p. 29: « Pitesti, famoso per gli ottimi vini bianchi e dolci ». Englezul Edmond Chisthull, străbătând în 1702 Muntenia, laudă vinurile țării, în special cele din regiunea Târgoviștei: « The wines of this province, especially about Tergovist, are exquisite fine ». (I. Bianu, *Un épigraphiste anglais en Valachie, în Revue Historique du Sud-Est Européen*, I (1924), p. 412. Pentru diferite podgorii muntene vezi și *Analeșterul sau condica de porunci și socoteli din vremea lui Brâncoveanu*, în N. Iorga *Studii și Documente*, V, București, 1903, p. 342 (Râmnicul-Sărat și Buzău), 347 (Târgoviște și Pitești) 350 (« dealul Bucureștilor », și viile din Ilfov și Vlașca) 368 (Buzău).

Σημεῖα (Semnele)

	Ἀρχιεπισκοπή καὶ θρόνος Ἡγεμονικός (Archiepiscopie și tron domnesc). Archiepiscopatus et sedes Prin.
	Ἐπισκοπή (Episcopie). Episcopatus.
	Ποήγνια ἤτοι Παζάρια (Orașe adică târguri). Oppida.
	Χωρία (Sate). Villae.
	Καθέδρα τῶν Ἀρχόντων ([Sat cu] Curte boierească). Villae habitatae a Nobilibus.
	Μοναστήρια μεγάλα (Mănăstiri mari). Monasteria magna.
	Μοναστήρια μικρά (Mănăstiri mici). Monasteria minora.
	Μοναστήρια Μοναζουσῶν (Mănăstiri de maici). Monasteria Virginum.
	Μέταλλα Χαλκοῦ (Minereu de aramă). Minerale Aereum.
	Μέταλλα Σιδήρου (Minereu de fier). Minerale Ferreum.
	Μέταλλα Θειαφίου (Sulf). Minerale Suplinoeum.
	Πυλὸς Ἀναθράζων (« Pâclele » sau « Focurile nestinse »). Terra bullita.
	Τόποι Τουρκικοί (Localități turcești). Loca Turcica.
	Ἄλική (Ocnă). Salina.
	Γέφυρα (Poduri). Pontes.

Κυρίως ἡρτίι. Harta stolnicului Constantin Cantacuzino înfățișează Muntenia din punct de vedere *fizic, economic, politic* și *arheologic*.

Sub raportul fizic, sunt înfățișați: 1) *Μunții*, în formă de mușuroaie sau movile, unele *dealuri* și unele *înălțimi la șes*, tot în formă de mușuroaie, dar mai mici. 2) *Râurile*, cele mai importante fiind redată prin două linii, paralele, celelalte printr'o linie, apoi unele *lacuri* și *bălți* și unele *șântâni* 3) *Πάδωριε*, sub formă de grupuri de copaci, atât la munte cât și la deal și la șes.

Sub raportul economic, sunt înfățișate: 1. *Βογάφιε minerale* (ocnele, minereurile de fier și aramă, sulful și « pâclele » sau « focurile nestinse » (vulcanii noroiși). 2. *Regiunile cu vii vestite*. 3. *Podurile* de peste râuri, deci unul din elementele însemnate pentru comunicații.

Sub raportul politic, harta ne dă cele mai multe indicațiuni. Sunt arătate: 1. *Hotarele țării*, la Dunăre punându-se și acelea ale *raielelor*. 2. *Hota ele județelor*. 3. *Orașele* sau *târgurile*, specificându-se reședințele domnești și arhiepiscopale sau metropolitane, precum și cele episco-

pale 4. *Satele*, specificându-se acelea care au așezări boierești mai însemnate. 5. *Mănăstirile*, împărțite în două categorii: mari și mici, după importanța lor din vremea alcătuirii hărții; se arată, printr'un semn deosebit, mănăstirile de maici.

Sub raportul arheologic, se indică o serie de monumente istorice din epoca romană și se înseamnă locul luptei dela Călugăreni.

Se poate afirma, prin urmare, că harta alcătuită de Stolnicul Constantin Cantacuzino cuprinde o mare bogăție de date; ea este cea mai bogată din câte se făcuseră până atunci asupra Munteniei, întrecând, prin varietatea elementelor ei, chiar și pe multe din cele următoare.

ELEMENTELE FIZICE

Munții și dealurile. Incepând dela apus și mergând spre răsărit, sunt însemnate pe hartă, în grecește și în latinește, următoarele șiruri de munți: 1. "Ορη Τησμανικά, Montes Tysmanici (Munții Tismenii). 2. "Ορη Μπιστριτζικά, Montes Bistritzyci (Munții Bistriței). 3. "Ορη 'Ολανέστι, Montes Olanestij (Munții Olănești). 4. "Ορη Κόζεια, Montes Cozij (Munții Coziei). 5. "Ορη Κουμπουλουγκίου, Montes Cumpulungij (Munții Câmpulungului). 6. "Ορη Λαοτα, Montes Laotae (Munții Leaotei). 7. "Ορος Μπουτζέτζων, Mons Butzetzorum (Muntele Bucegilor)¹. 8. Κορυφή του Κράλη² (Vârful lui Craiu). 9. "Ορη του Μποζέου, Montes Bozei (Munții Buzăului). 10. "Ορη Βράντζια Μολδαβίας, Montes Wrantzij Moldaviae (Munții Vrancei Moldovei). În munții din nordul județului Râmnic, între cursurile de apă Râmnicul Sărat și Râmnicul Dulce, stă scris Νικούλελε (*Niculele*).

După cum se observă, *numirile* sunt date mai toate în legătură cu așezări sau vârfuri de pe versantul *muntean* al Carpaților: așa se explică de ce în loc de *Munții Cernei* și *Munții Vâlcăni* găsim Munții Tismenii și în loc de *Munții Făgărașului*, pe aceia ai Câmpulungului.

În ce privește dealurile, ele sunt trecute pe hartă, dar fără nume, în județul *Mușcelului*, între râurile Argeș și Dâmbovița, apoi în județele *Dâmbovița*, *Prahova*, *Săcuieni*, *Buzău* și *Râmnicul Sărat*. Nu le găsim, în schimb, în Oltenia centrală și de nord.

¹ « Pentru cei ce țin stâni în muntele Buceaciului și în muntele lui Leaotă, în hotarul Dâmboviții » în Anatefterul lui Brâncoveanu (N. Iorga, *Studii și Documente*, V, p. 352).

² Lipsește echivalentul în latinește. E vorba de muntele din județul Prahova, la răsărit de râul Prahova; nu trebuie deci confundat cu *Piatra Craiului* care e la nord-vest de Bucegi.

În regiunea șesă apar un șir de coline în sudul județului Ilfov, deasupra satului Prundu, a bălții Greaca și a bălții dela apus de Prundu. Stolnicul a vrut, de sigur, să reprezinte marginea spre lunca Dunării a câmpiei muntene care aci se înfățișează, așa cum m'am putut convinge *de visu*, sub forma unei adevărate râpe, de circa 80 de metri înălțime. Față de baltă, satul Prundu apare într'adevăr ca fiind pe un deal. Aceeași diferență considerabilă de nivel se constată și la malul de miazănoapte a bălții Greaca; acesta domină cu adevărat seninul de ape din fața lui.

Câteva coline sunt trecute pe hartă și în Oltenia șesă, la miazănoapte de satul Orevița și la răsărit de râul Bistrița. În dreptul lor stă scris *Λόφος Μπιστριτζας* (hartă e întreruptă în acest loc!) deci colina Bistriței; ediție italiană a lui Del Chiaro are «*Colline di Bistrizza*».

Apele. Dunărea. Cursul Dunării este înfățișat cu oarecare aproximație, coturile oltene fiind redată sumar iar balta Ialomiței și a Brăilei nefigurând deloc. Totuși, față de hărțile anterioare, progresul nu poate fi negat. El apare mai ales în notarea insulelor sau ostroavelor din cuprinsul fluviului.

Incepând dela hotarul de apus al țării și până în dreptul minelor numite «*Portalurile lui Sever*», sunt notate «*Cataractele*» (*Καταρράκτα* Catarracta) sau Porțile de Fier. În dreptul vărsării gârlei Bistrița (Bistrețul) în Dunăre e ostrovul *Cormarul* (*Κόρμαρουλ*). Mai spre răsărit, în dreptul Palancăi de pe țărmul drept, e ostrovul *Vustila* (*Βουσίλα*). Urmează apoi, între confluența «*Râului Verde*» și a «*Gârlei*», *Ostrovul Mare* (*Ν. Μεγάλη*); puțin la răsărit de Băilești e insula *Covăcița* (*Κοβετζιτζ*). O altă insulă, la răsărit de Orehova (Rahova), se numește *Masta* (*Μάστα*). În dreptul satului Prundu din județul Ilfov, sunt reprezentate trei insule, având, pe malul drept, legenda *Ostrov Frumos* (*Όστροβ φορμός*). În dreptul vărsării Mostiștei e insula *Nazir* (*Ναζήρ*) iar spre răsărit de aceasta se află o alta mai mare, numită tot *Nazir* (*Ναζήρ*). În sfârșit, la hotarul dintre Ilfov și Ialomița, găsim notat ostrovul *Labuc* (*Λαμπούκ*)¹.

Râurile. În Dunăre se varsă, începând dela apus spre răsărit, următoarele râuri:

1. *Cerna* (la vest de hotarul țării)
2. *Vodița*, cu un afluent nenumit.

¹ În publicația oficială: *Dunărea dela Porțile de Fier la Marea Neagră. Harta rutieră pentru a servi navigațiunii. Scara 1/75.000. Model Lt. Colonel Mihail Drăghicescu, București, 1907, nu se află numirile Cormarul, Vustila, Covăcița, Ostrov Frumos, Nazir.*

3. *Topolnița*.
4. *Bistrița*. (Μπίστριτζα Π(οταμός)).
5. *Râul Verde* (Πράσινον Π.)
6. *Gârla*.
7. *Gârla Cușmir*.
8. *Dăsnățuiul*.

9. *Jiul*, având următorii afluenți, începând dela izvor spre vărsare: Pe dreapta a) *Curbeni* unit cu *Sasuța* (sic!); b) *Tismana* în care dă *Jaleșul* și *Bistrița* pe stânga și *Tismănița* pe dreapta; c) *Motrul* în care dau, pe dreapta, « *Râul Metalelor* » ("Υδωρ τῶν μετᾶλλων) adică *Râul Băii de Aramă*, *Coșuștea* unită cu *Izverna* și un alt afluent, nenumit, la est de *Strehaia* (azi *Hușnița*).

Pe stânga, *Jiul* primește pe: d) *Amărăzuia*; e) *Gilortul*, în care se varsă pe dreapta *Ciocada* (azi *Ciocadia*) unită cu *Crasna*, iar pe stânga *Fernedia* unită cu *Râul Metalelor* ("Υδωρ τῶν μετᾶλλων) adică al *Băii de Fier*; f) *Amarădia*.

10. *Oltul* are următorii afluenți pe dreapta: a) *Lotrul*; b) *Râmnicul* cu un subafluent nenumit; c) *Râul Ocnei* ("Υδωρ τῆς ἀλικῆς); d) *Bârsești* (Μπριέστι), cu un subafluent nenumit; e) *Bistrița* (nenumită!) cu subafluentul *Hurez* pe dreapta, cu un alt subafluent, nenumit, tot pe dreapta și cu un subafluent, nenumit, pe stânga; f) *Luncavățul* (Λουκάβετζι) cu subafluentul *Vaiidei*; g) *Peșteana* (Πεστᾶνα); h) *Beica*; i) *Oltețul* având ca subafluenți pe stânga *Târâia* (Τερία) și *Cerna*; j) *Tezluiul* (Τεζλούις).

Pe stânga, *Oltul* primește pe: k) *Topologul*; l) *Cungra* (Κοῦργρη); m) *Tezluiul* (Τεζλούις: al doilea deci cu acest nume!); n) *Dârjovul*; o) *Himinovul* (Χιμινόβ) azi *Iminogul*.

11. *Călmățuiul*, având ca afluent *Urluiul*.

12. *Vedea*, având ca afluenți pe dreapta: a) *Vedița*; b) *Plapcea* (Πλάπτζα) azi *Plopcea*; c) *Strâmbul*; d) *Bratcovul* (Μπράτκοβ); e) *Nanova*; f) *Smârdioasa*. Pe stânga: g) *Cotmana*, cu subafluentul *Grosenul* (Γροσένουλ); h) *Bruleasca* (Μπρουλιάσκα); i) Un afluent nenumit; j) *Teleormanul*, având ca subafluenți, pe stânga: *Clenița* (azi *Clanița*!) și *Viziștea* (Βυζίστε).

13. *Argeșul*, având afluenți pe dreapta: a) *Bascovul* (Μπάτζηκοβ); b) *Călniștea*, formată din *Neajlovul* cu subafluentul acestuia *Dâmbovnicul* (Δρεμπόβνικος) și din *Glavaciocul* cu subafluenții lui *Milcovul* și *Chilia* (Κίληε).

Pe stânga, *Argeșul* primește pe: c) *Turburea* (sau *Pârâul Turbure*); d) *Vâlsanul*; e) *Râul Doamnei*, având ca subafluenți *Breaza*, *Bughea* și *Argeșelul*; f) Un afluent nenumit; g) *Râncăciouul*; h) *Cârcinovul*;

) *Răstoaca*, cu subafluentul *Potocul*; j) *Sabarul* având ca subafluent *Ciorogârla*; k) *Dâmbovița*, având ca subafluenți: unul pe dreapta, altul pe stânga, în regiunea muntoasă, nenumiți (probabil *Dâmbovicioara* și pârâul *Râușor*), apoi *Râul Alb*, *Ilfovul* care formează un lac și apoi își schimbă numele în *Colintina*. Intre *Colintina* și *Dâmbovița* e o gârlă, nenumită, care le unește, în dreptul satelor *Brezoaia* și *Conțești*. Un ultim subafluent, nenumit, se varsă în dreptul mănăstirii *Plătărești*; cred că e *Pasărea*.

14. *Vânăta* unită cu *Mostiștea*: confluența e la *Obilești*, unde ele formează o insulă. Dela confluență până la vărsarea în *Dunăre*, râul se numește tot *Vânăta* iar nu *Mostiștea*.

15. *Ialomița*, având ca afluenți pe dreapta: a) *Ialomicioara*; b) *Racovița* (Ροχοφιτς). c) Un afluent nenumit, în regiunea mănăstirii *Căldărașani* (*Pociovaliștea*!).

Pe stânga, *Ialomița* primește pe: d) *Prahova*, având ca subafluenți: doi nenumiți, în regiunea muntoasă, unul pe dreapta, altul pe stânga), *Prahovița* unită cu *Cricovul*; *Doftana* unită cu *Secarea*; *Teleajenul*; *Cricovul* (altul!) unit cu *Blatna* pe dreapta și cu *Sărata* pe stânga.

16. *Călmățuiul*.

17. *Buzăul* având ca afluenți, pe dreapta: a) Unul nenumit, în munți (*Siriul*!); b) *Nișcovul*. Pe stânga; c) *Recele* sau *Pârâul Rece* (Ρετςέλ II.); d) *Slănicul*; e) Un afluent nenumit care formează, în cursul său, *Balta Albă*.

18. *Siretul* având ca afluent *Sirețelul* (Συρετςέλ II.). În *Sirețel* se varsă, la rândul lor: a) *Râmnicul*, format, în munți, din *Râmnicul Sărat* și *Râmnicul Dulce* și având ca subafluent *Slimnicul*; b) *Râmna*, cu un subafluent nenumit. c) *Milcovul* care se varsă în *Sirețel* prin două brațe: *Milcovul Mare*, având confluența la satul *Lămotești*, și *Milcovul Mic* care trece prin *Focșani*, formează hotarul țării spre *Moldova* și are confluența la satul *Mândrești*. Este evident că prin *Sirețel* se înțelegea *Putna* de astăzi; de altfel *Dimitrie Cantemir* ne spune lămurit în «*Descriptio Moldaviae*» că *Putna* și cu *Milcovul* «*unindu-se, se numesc Sirețel*»¹. Vărsarea *Putnei* în *Siret* era mult mai spre răsărit, decât cea actuală, tocmai în dreptul satului *Piscu*, la nord de satul *Corbu*² așa se explică de ce *Râmnicul* e arătat ca vărsându-se în «*Sirețel*», iar nu direct în *Siret* ca în zilele noastre.

În total, 132 de cursuri de apă (afară de *Dunăre*), dintre care 114 cu nume proprii și 18 nenumite.

¹ Traducerea Gh. Adamescu, București, f. a., p. 8.

² N. Antonovici, *Probleme hidrografice în bazinul inferior al Siretului*, București, 1929, p. 4—5.

Bălți, lacuri și fântâni. Dintre bălțile dela Dunăre, harta Stolnicului nu înseamnă decât trei și, și la acelea, nu dă numele. Două din ele sunt în sudul județului Ilfov, de o parte și de alta a satului Prundu. Cea dela răsărit de sat e deci balta *Greaca*; cea dela apus e probabil, *Balta Lată*. A treia baltă dela Dunăre se află la răsărit de hotarul județului Ialomița și la sud de satul Lichirești: este prin urmare balta sau iezorul *Călărașilor*.

Celelalte bălți și lacuri sunt în interiorul țării. Incepând dela răsărit spre apus, găsim mai întâi *Lacul Negru* (Λάκος Μέλας), format de râul Slimnic, în județul Râmnicul Sărat, lângă satul Bălești. Urmează apoi *Balta Albă* (Λίμνη Λευκή) formată de ultimul afluent, nenumit, de pe stânga, al Buzăului. E, ca reprezentare grafică, cea mai mare dintre bălțile cuprinse în harta Stolnicului deși, în realitate, *Greaca* o întrece. Se poate însă și ca, 'a 1700, ea să fi ocupat o suprafață mai mare decât cea actuală. Aproape de vărsarea Ialomiței și legată de acest râu printr'o gârlă, se află, între satele Frățilești și Cornești, balta *Sărata* (Σαράτα).

O baltă mică e trecută în județul Săcuieni, la est de râul Cricov și la nord-vest de satul Cricovul; ea poartă numele de *Fântâna Doamnei* (Βρύσις Δόμνας). Acest nume arată că balta era formată de un izvor bogat, cu debit mare; în asemenea cazuri se întrebuițau atari nume; compară cu *Fântâna Craiului*, în jud. Mehedinți, tot în harta Stolnicului și cu *Fântânele Domnilor* de lângă Zărnești¹. Un lac mic, fără nume, e format de râul Ilfov, afluentul Dâmboviței; după ce iese din lac, râul își schimbă numele în Colintina; aceeași situație e și astăzi². O baltă, fără nume, se află lângă mănăstirea Comana, aproape de confluența Neajlovului cu Glavaciocul. În sfârșit, în județul Mehedinți, în mijlocul unei păduri, la nord-est de Orevița, e reprezentată sub forma unui havuz sau a unui izvor artezian, *Fântâna Craiului* (Βρύσις τοῦ Κράλη).

Față de bogăția în râuri, se poate spune că sub raportul lacurilor, bălților și fântânilor, harta Stolnicului Cantacuzino e mult mai săracă; ea întrece totuși pe oricare din hărțile precedente și multe din cele posterioare.

Pădurile. Pădurile ocupă o bună parte din suprafața țării. Ele cuprind *întreaga regiune muntoasă*, dela Rușava (Orșova) până la hotarul Moldovei; formează apoi *masive considerabile* în multe județe și *păduri mai mici* în toate județele. În cele următoare voi nota numai

¹ Pentru acestea din urmă, vezi S. Mehedinți, *România*, ediția a patra, p. 101.

² Vezi *Ghidul Drumurilor* editat de Automobil-Club, hărțile 36 și 37.

masivele importante. In *Mehedinți* ele apar: *a)* la răsărit de Cerneți; *b)* la nord-est de Orevița; *c)* între Strehaia și satul Bărboi; *d)* în jurul satului Vardinița; *e)* la est de Bărboi; *f)* la nord de satul Glogova; *g)* la nord de Strehaia; *h)* la vest de satul Țânțăreni. In *Gorj* este reprezentată o pădure mare în partea de miază noapte, între Jiu și Râul Băii de Fier, din munți până în dreptul satelor Bengești și Tămășești. In partea de miazăzi, un masiv e notat la sud de râul Tismana. In *Dolj*, la nord de satul Belcin. Dealungul Oltului, din munți și până la la vărsare, și pe un mal și pe altul, e pădure neîntreruptă. In județul *Vâlcea*, ea apare mai ales în partea de miazănoapte, apoi între râurile Cerna și Olteț. In județul *Argeș*, un masiv considerabil se află între Olt și Topolog. Un altul e la nord-vest de Pitești, un al treilea la sud-vest de Pitești; acesta din urmă poartă numele de *Groși* (Γρόσιο). In județul *Olt*, în partea de răsărit, la vest de satul Păros (Περός), e o pădure numită *Lumini* (Λουμήν). In *Teleorman*, se remarcă trei masive la est de râul Cotmana. In *Vlașca*, un masiv înconjură mănăstirea Glavaciocului; nu sunt, în schimb, trecute întinsele păduri din regiunea Comana-Călugăreni. In județul *Ilfov*, păduri mari la nord-est, la est și la sud-est de București. Mănăstirile Snagov și Căldărușani sunt în mijlocul acestor păduri. In *Ialomița*, numai o mică pădure de baltă între iezerul Călărașilor și Dunăre. In *Râmnicul Sărat*, la răsărit de râul cu același nume, e un masiv important în dreptul satului Mucești. In *Buzău*, *Săcuieni* și *Prahova*, în afară de regiunea din nord, nu e notat niciunul, ci numai grupuri mai mici, deși dealurile Buzăului, la apus de râu, sunt și până astăzi acoperite cu păduri seculare (Pădurea Ciutei, de exemplu, de o întindere considerabilă). In județul *Dâmbovița*, sunt două masive în partea de miazăzi, la satele Pârliți și Crivina. Un al treilea, dealungul râului Dâmbovița. Un al patrulea, spre sud-est de satul Românești, poartă numele de *Plopia Rumâneștilor* (Πλόπι Ρουμου νέστηλορ).

ELEMENTELE ECONOMICE

Mineralele. In afară de numele podgoriilor vestite (vezi mai sus, p. 3), Stolnicul indică, în harta sa, și numele locurilor unde se găsesc bogățiile minerale. Sarea vine în rândul întâi, fiind notată în cinci puncte: 1. la *Ghilioara* (Ἀλική Γκιτιόρα), în județul Săcuieni; 2. la *Teiușani*, tot în județul Săcuieni; 3. la *Telega* (scris astfel: Τελαγα deci Teleaga, în forma veche!) în județul Prahova; 4. la răsărit de satul *Glodeni* (Γλουδένι), spre apus de râul Cricov, tot în Prahova; 5. la *Ocnele Mari*, în Vâlcea.

Arama e într'o singură regiune, aceea a Băii de Aramă; nu e trecut numele localității, ci numai simplu *μέταλλα χαλκοῦ*; râul care izvoarește la nord de această însemnare se numește "Υδρο τῶν μετάλλων (textual: «apa metalelor»).

Fierul e notat iarăși într'o singură regiune, în munții Gorjului, la nord de satul Cernădia; aci găsim însemnat: *μέταλλα σιδήρου*. Râul care izvoarește la nord-vest de această însemnare poartă numele de "Υδρο τῶν μετάλλων, așa dar la fel cu cel de lângă Baia de Aramă.

Sulful sau *puccioasa* e trecută în județul Buzău, între râurile Slănic și Recele, la nord-est de mănăstirea Târcov. In locul acela, stă scris: *μέταλλα θειαφίου*¹.

Metanul apare tot în județul Buzău, și anume între râurile Buzău și Recele, la răsărit de Pătârlage. Găsim acolo următoarea notație: Πίπλα ἤτοι πηλὸς ἀνθρακῶν ceea ce se traduce prin «pâcle adică noroi care clocotește».

Nu se amintește *păcura*, care nu se exploata decât pentru unsul osiilor și pentru unele leacuri, nici *chihlimbarul*.

Podurile. Dacă harta Stolnicului nu ne dă traseul *drumurilor* — de fapt simple șleauri, fără piatră — ne arată în schimb — indicație prețioasă — unde se aflau *podurile* de peste ape. In număr de douăzeci și patru, ele sunt repartizate în felul următor: Unul peste Motru, la *Strehaia*; două peste Jii și anume la *Țânțăreni* și la mănăstirea *Crețești*, spre sud de Țânțăreni; unul peste Olteț, la mănăstirea *Crivina*; unul peste Olt, la *Câineni*, lângă hotar; unul peste Argeș, la *Copăceni*; unul peste Răstoaca, un afluent al Argeșului, în dreptul satului *Florești*; două peste Dâmbovița, și anume în dreptul mănăstirii *Nucetul* și în dreptul mănăstirii *Plăiărești*; trei peste Colintina, adică în dreptul satului *Bănești*, la *Herăstrău* (Χερσεστρέον) și în dreptul *Bucureștilor*²; unul peste o gârlă care leagă Dâmbovița de Colintina, în dreptul satului *Brezoaia*; două peste Neajlov, la satele *Clejani* (Κλετζάνι) și *Călugăreni*; cinci peste Ialomița adică la *Văleni*, lângă Pârliți, în dreptul *Gherghiței*, în dreptul *Dridovului* (Δρίδοβο), la *Slobozia*, în Ialomița, și la *Orașul de Floci*, lângă vărsarea în Dunăre; unul peste

¹ Pentru prezența sulfului între bogățiile minerale ale Munteniei, iată și afirmația călătorului Iacob Bongars care străbate țara la 1585: «La Valachie est un pays abondant en grains, vin, bestail, chevaux, ayans mines d'or et d'argent, de sulphre, de sel, de cire et d'ambre. Mesmes l'or se recueille en quantité des rivières». (Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 192).

² Podul din dreptul Bucureștilor era vechiu; Petru cel Tânăr (1558—1568) zidește în apropierea lui mănăstirea care mai târziu s'a numit *Flumbuiu*. La început, i se spunea însă mănăstirea «dela podul Colentinei» (Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, ediția a treia, p. 220).

Prahova, în dreptul *Gherghiței*; unul peste Vânăta, lângă vărsarea în Dunăre, la sud de satul *Cornățești*; unul peste Mostiștea, în dreptul satului *Virești*. În sfârșit, peste Dunăre, în dreptul *Celeiului*, este făcut un pod, cu următoarea însemnare: 'Ενταῦθα ἦν ποτὲ γέφυρα adică «Aci a fost odinioară pod», aluzie la podul făcut acolo de Constantin cel Mare.

ELEMENTELE POLITICE

Hotarele țării. Din felul în care e tras hotarul țării în munți, nu ne putem da seamă dacă el îngloba și fâșia care ne-a fost răpită de Austriaci în timpul războiului din 1768—1774¹; faptul e însă foarte probabil. În ce privește hotarul la Dunăre, harta arată cele trei raiele, Brăila, Giurgiu și Turnu, prima fiind cea mai întinsă și ultima cea mai mică. În raiaua Brăilei, sunt indicate trei sate: *Tufești*, *Vezirul* și *Baldovinești*; în celelalte două raiele, niciun sat.

Județele. Țara e împărțită în șaptesprezece județe: *Mehedinți*, *Jiul de sus*, *Jiul de jos*, *Romanași*, *Vâlcea*, *Olt*, *Teleorman*, *Vlașca*, *Ilfov*, *Ialomița*, *Râmnic*, *Buzău*, *Săcuieni*, *Prahova*, *Dâmbovița*, *Mușcel* și *Argeș*. Județul Brăila nu mai există, cea mai mare parte a lui fiind cuprinsă în raiaua cu același nume, iar restul înglobat în județul Râmnic, mai mult, și în județul Buzău, mai puțin. În schimb, e în plus, față de cele de azi, județul Săcuieni; el se va desființa abia la 1 Ianuarie 1845².

Hotarele județelor prezintă deosebiri însemnate în raport cu cele actuale. Astfel, de pildă, Mehedinții au în harta Stolnicului, o suprafață mult mai mare, ei întinzându-se până aproape de Craiova (satul *Coșofeni* era în Mehedinți!) iar la Dunăre până la vest de satul *Rotunda*. Calafatul un făcea parte așa dar din Dolj, ci din Mehedinți. Județul Olt mergea până în raiaua Turnului, cuprinzând și partea vestică a Teleormanului de astăzi. Argeșul trecea și peste Olt, în bazinul Lotrului; satele Călinești, Voinești, Mălăia, Sărăcinești și Brezoiu țineau de el. Vlașca, ciuntită spre miazăzi de raiaua Giurgiului, se întindea, în schimb, mai mult spre nord: localitățile *Pătroaia*, *Mătăsaru* ca și mănăstirea *Cobia*, actualmente în Dâmbovița, făceau pe atunci parte din Vlașca; tot așa *Rătești*, azi în Argeș. Județul Dâmbovița cuprindea și o porțiune din Ilfovul actual, întinzându-se de pildă, până dincolo de satul *Bolintin*. Râmnicul mergea până în Dunăre, înglobând o

¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, III, 2, (în manuscris).

² Constantin C. Giurescu, *Județe dispărute din Țara Românească*, București, 1937, p. 7—8.

parte din fostul județ al Brăilei; localitatea Rușețu făcea parte însă din Buzău.

Nu e în intenția mea să arăt aci *toate* deosebirile, în ce privește hotarul, între județele dela 1700, așa cum apar ele în harta Stolnicului, și cele de azi. Am relevat pe cele mai însemnate. Precizez însă că acest document cartografic e de mare însemnătate pentru studiul vechilor noastre județe, sub raportul hotarelor lor. Tot așa de însemnată e pentru Muntenia harta lui Rhigas Velestinliul iar pentru Moldova aceea a lui Dimitrie Cantemir și iarăși aceea a lui Rhigas¹.

Orașele și târgurile. Harta Stolnicului cuprinde douăzeci și trei de orașe și târguri și anume: *București, Craiova, Cerneți, Baia de Aramă*², *Târgul-Jiu, Râmnicul, Ocnele Mari, Caracal, Brâncoveni, Slatina, Argeș, Pitești, Câmpulung, Târgoviște, Gheorghîța (Γεωργίτζα), Câmpina, Ploești, Buzău, Râmnicul-Sărat, Focșani, Brăila, Orașul de Floc și Hodîvoaia*. Dintre acestea, nu mai există astăzi *Orașul de Floci*, dela gura Ialomiței, fiind complet distrus de războaiele purtate în parte locului în cursul veacului al XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea³. *Cerneții* (jud. Mehedinți, la 1700 *capitală* a acestui județ!), *Brâncovenii* (jud. Romanați, locul de baștină al lui Constantin Brâncoveanu) *Gheorghîța* (pe vremea Stolnicului în județul Ilfov, acum însă în Prahova!) și *Hodîvoaia* (județul Vlașca) au decăzut, devenind azi comune rurale⁴.

Pe malul drept al Dunării, în Dobrogea, Stolnicul înseamnă următoarele orașe și târguri: *Dăieni (Νταγιάν), Hârșova, Cernavodă, Rasova, Dristra* (azi Silistra) și *Turtucaia*. Semnul prin care sunt reprezentate grafic aceste așezări este semnul orașelor sau târgurilor adică o aglomerare de case, având deasupra însă, în loc de cruce, semiluna. *Dăenii* și *Rasova* sunt astăzi comune rurale; chiar în veacurile XVII și XVIII, *Dăenii*, având o populație de mai multe mii de suflete, erau considerați de unii călători drept un sat mare, în timp

¹ Am în pregătire câte un studiu despre fiecare din aceste trei hărți.

² În dreptul Băii ce Aramă nu e scris numele târgului, ci numai Μέταλλω Χαλκός.

³ Vezi Dan M. Iliescu, *Un vechiu oraș dispărut: Cetatea de Floci*, București, 1930, 43 p. în 8°.

⁴ Nu sunt trecuți ca târg. în harta Stolnicului, *Vălenii de Munte* din județul Prahova care, chiar pe atunci, apar în *Anatefterul* lui Brâncoveanu cu această calitate: «acel cașcaval, de-l vor vinde în târguri la Câmpina au la Vălenii, au măcar în ce târg, să-și dea vama». (N. Iorga, *Studii și Documente*, V, p. 351).

ce și lii îi dădeau calificativul de târg¹. Aceiași a fost situația Cernavodei².

Mai departe, pe țărmul drept al Dunării, harta Stolnicului notează, ca orașe și târguri, *Rusciuk, Nicopoli, Oreova* (Rahova), *Vidin* și, spre marea noastră surprindere, *Calafat*. Așezarea greșită a acestei ultime localități, înfățișate ca un târg mic, mai mult sat decât târg, nu poate fi atribuită în niciun caz Stolnicului: acesta știa doar bine unde vine Calafatul, ca unul care cunoștea întreaga țară. Ea nu se poate explica decât printr'o greșală la gravarea în aramă, cu prilejul tipăririi, la Padova, în 1700. Gravorul va fi văzut numele Calafatului scris — fiindcă era poate loc mai mult — *pe țărmul drept*, deși așezarea era pe cel stâng (un caz similar întâlnim la insulele Dunării din fața satului, Prundu, al căror nume: Ostrovul frumos, e scris, din cauza lipsei de loc, pe malul drept!). A crezut deci că și localitatea e tot pe țărmul drept și a notat-o acolo: e singura inadvertență importantă pe care am constatat-o în harta tipărită a Stolnicului.

Satele. Unul din elementele cele mai prețioase ale acestei hărți e marele număr de sate — 526 în totul — pe care le cuprinde. Este evident că acest număr nu reprezintă decât o fracțiune din numărul total al satelor existente la 1700 în Muntenia; o cercetare sumară o dovedește; totuși, chiar așa, el constituie o foarte importantă contribuție la cunoașterea evoluției vechilor noastre așezări rurale.

Numărul cel mai mare de sate îl au județele *Dâmbovița* (51 de sate), *Ilfov* (50), *Teleorman* (48) și *Argeș* (40); numărul cel mai mic *Săcuieni* (11). Cu privire la acesta din urmă se poate însă ușor dovedi că Stolnicul nu a însemnat în harta sa decât o mică parte din satele existente, unele din cele lipsă fiind totuși foarte vechi și cu mulți locuitori. Astfel, numai în regiunea deluroasă dela nord-est de Vălenii de Munte, lipsesc, în hartă, satele *Ogrețin, Râncezi, Bătrâni, Posești, Târlești, Star Chiojd, Chiojdul Mic, etc.*

O deosebită însemnătate prezintă faptul că Stolnicul a notat, printr'un semn deosebit, satele în care erau așezări boierești. Și aci, bine înțeles, n'a dat *toate* așezările boierești, ci numai pe cele de frunte,

¹ Vezi relațiile solilor poloni Rafaël Leszczynski (1700): « sat »; Toma Alexandrovici (1766): « un orașel în mine » la P. P. Panaitescu, *Căldători poloni în țările române*, București, 1930, p. 119 și 221. În *Harta Moldovei* de Dimitrie Cantemir, Dăenii sunt trecuți ca sat.

² În hrisovul lui Al. Ipsilanti, din 21 Martie 1777, prin care întărește milele pe care le primeau bisericile din Babadag și Cernavodă, aceasta din urmă e arătată ca fiind « în satul Cernavoda, la Bogazchioi » (V. A. Urechia, *Memoriu asupra perioadei din Istoria Românilor dela 1774—1786*, București, 1893, pp. 61—62.)

aparținând marilor dregători sau familiilor cu un trecut deosebit. Ele sunt în număr de 76, cele mai multe găsimu-se în *Ilfov* (11), în *Prahova* (9), în *Argeș* (7) și în *Vlașca* (7) iar cele mai puține în *Teleorman* (niciuna!). În lista alfabetică a satelor, pe județe, care urmează, le-am redat în litere cursive.

Județul Ialomița. Adâncata, *Alexeni*, *Andreșești*, Bădeni, Bărcănești, Berilești, Bertești, Căiești (Καγέστι), Cocora, Comani, Cornești, Cunești, Doicești, Frățilești, Ivănești, Lichirești, Nănișori, *Obidiși*, Olăcari, Perieți, Piscul, Poiana, Socol, S(pe)teni, St(e)nica¹, Ulești, Uluiți, Urziceni, În total, 28 de sate, dintre care 3 cu așezări boierești.

E de observat că nu sunt pomenite o serie de sate foarte vechi de pe malul Dunării precum Bordușani, Cegani, Fetești, Făcăieni, etc. Urziceni sunt arătați ca simplu sat, Călărașii nu există încă.

Județul Ilfov. *Afumați*, Buciumeni, Budești, *Ciocănești*, Ciorogârla, Clătești, Clejani, Cliciul, Colibași, Corușa (Căruța? (Κοροῦσα)², Cornetul, Cosoba (Γοσόμπα) Crătunești, *Crețulești*, *Dobreni*, Dragomirești, *Dudești*, Flocoasa, *Florești*, Frunzănești (Φρουζανέστι), Fundeani, (Φουνδάνι), Greaca, Greți, Gruitul, Gruitul (un al doilea cu acest nume!), Herești, Jugureni, Lipovăț, Măgurele, *Mogoșoaia*, *Obilești*, Olmeni (sic! probabil greșală de transcriere, la gravat, pentru Ulmeni Οὐλμένι), Oltenița, Piscul, *Pitești*, *Popești*, Prundul, Radovanul, *Roești*, Scurteni (Σκουρδέτι), Sinești, Sintești, Spanțov, Stănești, Strâmba, Tăteni, Văcărești, Vărăști (Βερέστι), Vărești (Βορέστι), Verești (Βερέστι). În total 50 de sate, dintre care 11 cu așezări boierești.

Județul Vlașca. Albele, Bănești, Bățcoveni (Μπατζκοβέν), Brânișteri (Μπανιστέρ), Câlcești (Κιλτζέστι), Căminești, *Ciocănești*, Clejani, *Coiani*, *Corbi*, *Copăceani*, Crețoi, Culubești (Κουλουμπέστι), Daia, Gemeni, *Grădiște*, *Greci*, Jugureni, Ionești, Izvoarele, Mătăsaru (Μοτασάρ), Mogoșești, Nănești, Nicolești, Ogrăzeni, Petrești, *Petroaia* (Pătroaia), *Popești*, Rătești, Roata, Strâmba, Vânători. În total, 32 de sate, dintre care 7 cu așezări boierești.

Județul Teleorman. Bărbătești, Calomfirești, Cerveni, Comișani, Conțești, Fântânele, Frumoasa, Găbrova, Găuriți, Grăvănești (Γγρβα-νέστι), Gureni, Gurgueți, Iapa, Intești, Izvor, Județu, Lățeni, Lipia. Lisa, Ludănești, Mihelești (Μιχελέστι) Nenciulești (Νετζουλέστι), Novaci, Olipe (’Ολιπέ), Piscul, Plosca, Ploturi, Podișor, Poenari,

¹ Harta e puțin ruptă după literele St ale numelui Stenica. Am reconstituit acest nume, fiind seamă de ediția italiană din 1718 unde citim *Stenica*.

² Azi nu mai există un sat cu asemenea nume în Ilfov, fie că a dispărut fie că și-a schimbat numele. Vezi *Indicatorul Statistic al satelor și unităților administrative din România*, București, 1932, p. 205—210.

Pogonești, Popești, Prasva, Putineiu, Puținței, Săpata, Sârbi, Scăiești (Σκαγέστι), Șovărești, Ștoborești, Târnava, Tudoria, Tufeni, Turcești, Țigănești, Ungureni, Văleni, Voivodești, Zimnicea. In total 48 de sate, fără nicio așezare boierească.

Județul Olt. Belitori, Bratcov, *Buicești*, Cărvănești, Căzănești, Cărligați, Ciorica, Comanca, Comani, *Curtișoara*, Dăleni, Fata, Gâlmei, Greci, Ipotești, *Izvor*, Păros, Plăviceni, Poiana, Segarcea, *Șerbănești*, *Șerbănești* ((al doilea !), Vișoara. In total 23 de sate, dintre care 5 cu așezări boierești.

Județul Romanați. Betejani, *Brătășani* (Μπραλασάνι). Celei, *Cepturoaia*, *Cilieni*, Cocorești, Dobriceni, Dobrosloveni, *Farcăș*, Fălcoi, *Izlaz*, Junghiați, *Pârșcoveni*, Piatra, Preasna, Scărișoara, Stăjărei, Tătărani, Vișoara, Vlădoleni. In total 20 de sate, dintre care 6 cu așezări boierești.

Județul Dolj (Jiul de Jos). *Băilești*, *Belcin*, Bistrețu, Bratovănești (Μπρατοβάνεστι), Cârna, Ceretul, *Comoșteni*, *Florești*, Ghilești, Lăcusteni, Nedeia, Negoești, *Obedin*, Poiana, Potbanița, Potroceani, Rotunda, Segarcea, Tălpașu, Turburești, Țigurești, Zăvala (*Ζεβάλα*). In total 22 de sate, dintre care 5 cu așezări boierești.

Județul Mehedinți. Batotți, Bărboi, Bâcleș, Bistrița, Burila, Ciocănești, *Ciovărnășani*, Cireșul, Corcova, *Coțofeni*, Devesel, *Drâncea*, Filiași, Glogova, Gruia, Hălmăjel, Izverna, Madovan, Negoești, *Orevița*, Presna, Ștubeile, Topolnița, Țânțăreni, Vardinița. In total 25 de sate, dintre care 4 cu așezări boierești.

Județul Gorj (Jiul de Sus). Aniniș, *Aninoasa*, Bălcești, *Bengești*, Birci, Borești, Bosimeți (Μποσιμέτζ), Căpreni, Câlcești, Ceplea, Cernedia, Cloșani (scris greșit Πλοσάν)), *Drăgoeni*, Izvarna, Lungrești (Λουγγρέστι), Novaci, Padeș, Roși, Runcul, Somănești, Tămășești, Ursaci, Vădeni. In total, 23 de sate, dintre care 3 cu așezări boierești,

Județul Vâlcea. Bărbătești, Bodești, Bojorani, Cacova, Călimănești, Corbești, *Costești*, Cucești (Κουτζέστι), Cucești (Cuțești Κουτζέστι al doilea cu acest nume, pe Luncavăț!), Dobriceni, Ghenești, Hurez, Matești, Măldărești, Miloste, Oțeșani, Oteteliș, *Păușești*, Perieni, Pietrari, Râmești (Ρεμέστι), Runcul, Sirineasa, Slăvești, Slăvitești, Stănești, Strezești, Titireciu, Vaidei, Vlădești, Voițești, Zătreni. In total 32 de sate, dintre care 2 cu așezări boierești.

Județul Argeș. *Albești*, *Almănești* (Ἀλμανέστι), Bârsești, Berindeștii, *Boișoara*, Brădet, Brătieni, Brezoiu (scris greșit Μπραζάνι), Bunești, Călinești, Căpăținești, Căzănești, Căineni, Cepari, Cocul, Corbeni, Corbi, Cremenari, Dobroiești, Fedelescioi, Flămânzești, *Greblești*, Jiblea, *Măgureni*, Mălăia, Pinul, Racovița, Rudeni, Samara, Sălătruc, Sărăcinești, Stanislăvești, Stroiești, Șuici, Tigveni, *Titești*, *Uiești*, Vălsă-

nești, Voineasa, Zernești. In total 40 de sate, dintre care 7 cu așezări boierești.

Județul Mușcel. Bădeni, Băilești, Berivoești, Boteni, Călinești, Ciumești, Corbi, Dragoslavele, *Golești*, Jupănești, *Leordeni*, Micești, Nămăești (Νεμούεστι), Piscani, Pitroșani, Ratovoești, Rucăr, Stănești, Tămășești, Văleni, Vlădeni. In total 21 de sate, dintre care 2 cu așezări boierești.

Județul Dâmbovița, Aninoasa, *Băleni*, Bănești, Bărbătești, Bărbulești, Bezdead, Bogați, Bolentin, Brănești, Brezoaia, Buciumeni, Bucșani, Carpenișul, Conțești, *Cornești*, Coțieni, Crivina, Cucuteni, Davidești, Dâmbovicioara, *Dragomirești*, Drăcești, Drâncești, Fieni, *Florești*, Glodeni (Γλουδένι), Gușați, Mogoșani, Mogoșești, Odobești, Pârliți, Pârvulești, Pietrari, Pietroșița, Poinari, *Potlogi*, Pucheni, Răzvad, Românești, Runca, Săcuieni, Sluțeni, Spăteni, Strâmbești, Șerbănești, Șotânga, Tătărani, Țâța, Ungureni, *Văcărești*, Voinești. In total 51 de sate, dintre care 6 cu așezări boierești.

Județul Prahova. Albești, Bănești, Brătieni, Breaza, Brebul, *Călinești*, Ciorani, *Cocorești*, Cocorești (al doilea cu acest nume!), Comarnicul, *Cornești*, Cornul, *Coslegi*, *Drăgănești*, *Filipeștii de Pădure*, *Filipeștii Prahoviței*, Fluierești (Φλουιρέστι; Florești?), Jilava, *Măgureni*, *Mărgineni*, Prahovița, Ruși, Secarea, Stănești, Tătărani, Teșila, Ungureni, *Zănoaga*. In total, 28 de sate dintre care 9 cu așezări boierești.

Județul Săcuieni. Apostolachi, Berceni, *Bucov*, Ceraș, Cricovul, Drajna, Gheorgachi, Măneciu, Podeni, Porani (Ποράνι), Zeletin. In total 11 sate, dintre care 1 cu așezare boierească.

Județul Buzău. Albești, Arsele, Belișoara, Brănești, Căldărești, Căpățânești, *Cândești*, Cărlomănești, Cernătești, Cislău, Dudești, Făureni, Grăbănești, Largul, Lipia, Lopatna, Lopătari, Malul Sării, Matești, Mihalcea, Mlăjet, Păltineni, Pătârlage, Pârscov, Pieptari, *Potoceani*, Rușeț, Salce, Scurtești, Stăncești, *Stâlpul*, Tăbărești, Udați, Vernești. In total 34 de sate, dintre care 3 cu așezări boierești.

Județul Râmnicul. Albotești, Bălești, Bălțați, Belciugata, Blehani, Boldu, Chiojdieni, *Ciorani*, Ciorăști, Codrești, Costieni, Dedulești, Drăghiești, Fălfăești, Gâlmele, Grădiște, Gurgueți, Hânculești, Lămotești, Măndrești, Mucești, Negoslav, Obidiți, Olteni, Păcleni, Pântecești, Petrești, Popești, Râmniceni, Retezați, *Slimnicul*, Stanomirești, Topliceni, Urechești, Ziliște. In total 35 de sate, dintre care 2 cu așezări boierești.

In Dobrogea, pe țărmul Dunării, între Dristra (Silistra) și Turtucaia, sunt trecute satele Garvan (Γάρβαν), Popina și Cusund (Κουσούνδ, azi Cusui).

Făcând o comparație între numele satelor din harta Stolnicului și cele actuale, două constatări se impun: 1. O serie de nume de așezări dela 1700, *nu mai există astăzi*, fie că așezările respective s'au risipit, au devenit adică siliști, fie că și-au schimbat numele. Astfel sunt satele *Cliciul, Flocoasa, Lipovățul, Strâmba, Tătenii* din județul Ilfov, *Culubeștii* din Vlașca, *Nănișorii* din Ialomița care astăzi se numesc *Armășești, Gabrova* și *Tudoria* din Teleorman, *Stăjărei* și *Brătășani* din Romanați, *Rotunda* din Dolj, *Madovan* din Mehedinți, *Samara* din Argeș, *Lopatna* din Buzău, *Negoslav* din Râmnic, etc., etc. 2. O altă serie de nume a suferit ușoare modificări. Astfel *Cămineștii* din Vlașca se numesc azi *Cămineasca*; *Găuriții* din Teleorman au devenit *Găureni*; *Brătienii* din Prahova se numesc *Brătești*, *Mihalcea* din Buzău, *Mihălcești*, *Lungreștii* din Gorj *Logrești*², etc.

Mănăstirile. Harta Stolnicului cuprinde un număr de 73 de mănăstiri, împărțite în două categorii: mari și mici. Se adaugă apoi « schiturile monahilor » (*Σκήται Μοναχῶν*) din munții Buzăului înfățișate prin *cinci* căsuțe).

Dăm mai jos, grupate pe județe, numelor celor 73 de mănăstiri; pentru cele mari am întrebuițat litere cursive.

Județul Mehedinți: Crivelnic³, *Strehaia*, *Vodița*.

Județul Dolj: *Bucovăț*, *Crețești*, *Jitia*, *Sadova*.

Județul Gorj: *Polovragi*, *Tismana*.

Județul Romanați: *Brâncoveni*, *Călui*, *Crivina*⁴, *Hotărani*.

Județul Vâlcea: *Arnota*, *Bistrița*, *Cetățuia*, *Cornet*, *Cozia*, *Dintr'un lemn*, *Govora*, *Hurez*, *Iezeru*, *Mamul*, *Metohul Bistriței*, *Sărăcinești*.

Județul Argeș: *Argeș*, *Bascov*, *Cotmana*, *Fălămânda*, *Ostrov*, *Tutana*.

Județul Olt: *Clocociov*.

Județul Mușcel: *Câmpulung*, *Negru Vodă*, *Râncăciovil*, *Vierș*.

Județul Dâmbovița: *Dealul*, *Găiseni*, *Golgota*, *Nucet*.

Județul Prahova: *Chisar*, *Mărgineni*, *Sinaia*, *Târșor*.

Județul Săcuieni: *Văleni*, *Vărbilăul*.

¹ Vezi pentru toate aceste numiri *Indicatorul Statistic al satelor și unităților administrative din România*, București, 1932, la județele respective.

² *Idem*.

³ Pentru mănăstirea Crivelnic vezi Al. Bărcăcilă, *Mănăstirea Coșuștea-Crivelnicu, Mehedinți. Descoperire arheologică*, Vălenii de Munte, 1938, 22 p. in 4° și I. Donat, *Fundațiunile religioase ale Olteniei I. Mănăstiri și schituri*, Craiova, 1937, p. 39—40. Așezată în harta Stolnicului, pe Izverna, mai sus de confluența acesteia cu Coșuștea, nu pare probabil ca mănăstirea Crivelnic să fi fost tot una cu mănăstirea Coșuștea.

⁴ Vezi, pentru această mănăstire, I. Donat, *o. c.*, p. 40—42.

Județul Buzău: Barbul, Blestematele¹, Bradul, Manasia, Pinul² Târcov³, Ungureii, Vintilă Voevod.

Județul Râmnic: Focșani, Măxineni, Râmnicul-Sărat.

Județul Ialomița: Ghidiliți⁴, Slobozia.

Județul Ilfov: București, Căldărușani, Codreni⁵, Cotroceni, Mălăești⁶, Negoești, Plătărești, Plumbuita, Săgova, Ciocănești⁷ (Τζο-καρέστι), Vorniceasa⁸.

Județul Vlașca: Cobia⁹, Comana, Glavacioc.

Mănăstiri de maici sunt arătate numai patru: Bascov, Dintr'un lemn, Mamul și Ostrov.

Cele mai multe Mănăstiri se află, potrivit hărții, în Vâlcea (12), în Ilfov (11) și în Buzău (8). Teleormanul n'are niciuna, după cum nu are nici vreo așezare boierească însemnată (vezi mai sus, p. 16).

ELEMENTELE ARHEOLOGICE

Era de așteptat ca Stolnicul, iubitor al trecutului și autor al unei lucrări în care se desbătea originea Românilor, să puie în harta sa și urmele istorice în legătură cu această origine. Intr'adevăr el n'a omis

¹ Mănăstire azi dispărută. Era situată pe râul Buzău, între satele Cislău și Valea Sării.

² Pomenit pe la 1580; vezi I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria Seminarului din Buzău*, București, 1937, p. IX, nota 5.

³ La satul Târcov era Mănăstirea lui «Cornilie», amintită într'un act din 1519 (I. Ionașcu, *o. c.*, p. IX, nota 5).

⁴ Mănăstirea Ghidiliți, azi dispărută, se afla la miazănoapte de orașul de Floci. Pe vremea când își scria de B(auer) memoriile sale (*Mémoires historiques sur la Valachie...* par Monsieur de B..., Frankfurt și Leipzig, 1778), lăcașul se ruinase ne-o spun chiar aceste Memorii.

⁵ Mănăstirea nu mai există; biserica ei servește ca biserică a satului Gurbănești-Codreni, (V. Brătulescu, Remus Ilie, *Mănăstiri și biserici din județul Ilfov*, București, 1935, p. 48).

⁶ Azi Schitul Balamuci. Pisania cea nouă, dela refacerea din 1752, la V. Brătulescu, Remus Ilie, *o. c.*, p. 5).

⁷ Mănăstirea nu mai există. În comuna Ciocănești din Ilfov sunt trei biserici, în cătuncle Ciocănești, Urziceanca și Cocani. Ultima, cu hramul Sf. Voevozi; datează din 1757 (V. Brătulescu, Remus Ilie, *op. cit.*, Indicele). Ar trebui cercetat dacă nu e cumva o refacere a lăcașului mai vechi de pe vremea lui Brâncoveanu.

⁸ Mănăstirea nu mai există. Era situată, potrivit hărții, pe Colintina, puțin înainte de vărsarea acesteia în Dâmbovița și spre nord-est de Mănăstirea Plătărești.

⁹ Intemeiată în 1571 de jupan Badea, marele stolnic al lui Alexandru al II-lea. Vezi, pentru această mănăstire, G. Potra, *Mănăstirea Cobia (Dâmbovița)*, *Studii și documente*, București, <1937>, 64 p. in 8°.

s'o facă și astfel, pe lângă valoarea ei fizică geografică, politică și economică, harta Munteniei are și o valoare arheologică.

Ceea ce atrage atenția dela început este reprezentarea *drumului pietruit roman* dealungul Oltului. El începe la Dunăre, prin două brațe, unul dela Celei, altul dela Izlaz, care se reunesc puțin mai la sud de Caracal și continuă apoi dealungul râului până la Râmnicul Vâlcei. Ca explicație citim în grecește și latinește: Γέφυρα λιθόστρωτος τοῦ βασιλέως Τραιανοῦ. Pons lapideus Imperatoris Trajani. (Podul (drumul!) de piatră al lui Traian). De o parte și de alta a liniilor care închipuiesc drumul, se află, din loc în loc, mici dreptunghiuri negre; cred că ele reprezintă *castrele* care păzeau acest drum și ale căror ruine, de formă regulată, dreptunghiulară, erau pe atunci mai vizibile decât astăzi.

Ruinele podului roman dela Turnu-Severin sunt redată prin două pătrate negre, reprezentând cele două picioare de pod, pe malul nostru și pe cel sârbesc, cu următoarea legendă: Γέφυρα τοῦ Τραιανοῦ Pons Trajani ¹.

La apus de actualul Turnu Severin e înfățișat pe hartă un portal din piatră cioplită sau din cărămidă, cu legenda: Πύλα Σιβήρα (Portalurile lui Sever) ².

Chiar pe locul Severinului e desenat un turn, cu acoperișul ascuțit și cu legenda: Πύργος (Turnul). E vorba de resturile cetății medievale care se mai văd și astăzi în parcul orașului.

Un alt turn cu bază mai lată și cu vârful tot ascuțit e desenat pe locul unde se află astăzi Turnul Măgurele. Legenda e ca la celălalt: Πύργος (Turnul). Pe vremea Stolnicului, acest turn servea încă drept cetate Turcilor și avea în jurul lui un hinterland, alcătuind «raiaua Turnului».

Al treilea turn e înfățișat pe malul drept al Oltului, la hotarul spre Transilvania. Poartă legenda: Πύργος Κόκκινος (Turnul Roșu).

În sfârșit, la Călugăreni, la vest de pod, e desenată o mică movilă având deasupra o cruce: reprezentare simbolică a luptei și biruinței lui Mihai Viteazul asupra Turcilor.

Din înșirarea — în cele de mai sus — a elementelor pe care le cuprinde harta, rezultă că Stolnicul era foarte bine informat. Munți, ape curgătoare, dela cele mai însemnate până la pâraie, lacuri și bălți, fântâni,

¹ Despre ruinele podului lui Traian vorbește Stolnicul și în *Istoria Țării Românești*; vezi *Operele lui Constantin Cantacuzino* publicate de N. Iorga, București, 1901, p. 79—80.

² «...Lângă care pod este și cetatea Severinului, dincoace mai sus oareșice, care era făcută de Sever împărat... însă acum spartă și mult vechie se vede» Stolnic Const. Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, p. 79).

hotare de județe și de raiele, orașe, sate, așezări boierești, mănăstiri mari și mici, bogății miniere, poduri, urme arheologice, totul este trecut, fără ca, *pentru cele mai multe din aceste elemente, Stolnicul să se fi putut ajuta de hărți mai vechi.* Aceasta înseamnă că el cunoștea, direct sau prin persoane demne de încredere, *întreg cuprinsul țării.* Ca mare proprietar, cu moșii în diferite județe, avusese prilejul să-și dea seamă personal de multe lucruri. Ca înalt dregător domnesc și ca sftenic de încredere, însoțise pe domn în călătoriile acestuia dealungul și dealatul țării, dela Brăila până la Cerneți și din munți până la Dunăre. Despre locurile unde nu putuse ajunge avea știri dela subalterni, dela clerici, dela negustori. Iși însușise bogate cunoștințe geografice, număra printre prietenii săi pe geografii cei mai de seamă ai lumii grecești. Nimeni altul n'ar fi putut să dea, în acea vreme, o hartă mai bună a Munteniei și, într'adevăr, nimeni n'a dat-o.

Data alcătuirii hărții. Tipărirea ei. La 4 Martie 1694, comunicând generalului conte Marsigli unele date geografice și istorice asupra țărilor noastre, date pe care acesta i le ceruse, Stolnicul face, la sfârșit, următoarea constatare: « Uneori privind hărțile acestor provincii, nu-mi place când văd ce mare osteneală și cheltuială s'a făcut cu ele și totuși cuprind greșeli nu mărunte, și în așezarea locurilor, și cu privire la râuri și orașe și, ceea ce e și mai rău, cu privire la numiri »¹. Așa dar, la această dată, Stolnicul nu alcătuisese încă harta sa, căci altfel s'ar fi referit la ea și n'ar mai fi pomenit hărțile străine, greșite. Poate chiar întrebările lui Marsigli să fi fost *primul imbold* pentru întocmirea hărții Munteniei. Dar îndemnul hotărîtor i-a venit din partea prietenilor săi, protomedicul *Ioan Comnen*, ajuns mai pe urmă Mitropolit al Dristrei (Sîlistrei) și arhimandritul *Hrisant Notara*, ambii cărturari de seamă ai vremii².

¹ *Operele lui Constantin Cantacuzino* publicate de N. Iorga, București, 1901, p. 50.

² Pentru Ioan Comnen vezi C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, București, 1888, p. XXVI; P. P. Panaitescu, *Contribuții la opera geografică a lui Dimitrie Cantemir*, în *Memoriile Secțiunii Istorice ale Academiei Române*, Seria III, t. VIII, p. 177, notele 1—3.

Pentru Hrisant Notara, vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 179—180. În opera sa *Εισαγωγή*, la început, se află un portret al său înfățișându-l ca geograf, cu o mână pe globul terestru, în mâna cealaltă ținând un compas. Legenda portretului, în grecește, are următorul cuprins: « Hrisant Notara Peloponesianul, arhimandritul tronului patrairhicesc al Ierusalimului ». În 1691, Hrisant scrie pentru Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Încrarea Περί τῶν ὀφφικίων*, tratând despre dregătoriile curții bizantine.

Aceștia i-au cerut — pentru lucrările lor — să alcătuiască o hartă amănunțită a Munteniei și Stolnicul, care-și cunoștea bine țara, le-a satisfăcut cererea. Așa se explică și de ce numele acestor doi cărturari figurează în legenda hărții. Hrisant Notara este de altfel cel care a dus opera cartografică a Stolnicului la Padova și a organizat tipărirea ei. Intr'adevăr, dintr'o scrisoare trimisă chiar din acest oraș și datată 8 Aprilie 1700, aflăm că Hrisant a plecat de curând din Padova, *împreună cu un fiu al Stolnicului, anume Răducanu*, spre Franța¹. Cu acest prilej, însoțind pe fiul prietenului său din țară în Italia și de aci mai departe, a adus Hrisant harta. Socotind greutatea drumului și încetineala călătoriilor de atunci, se poate admite că plecarea din țară avusese loc, în cazul cel mai bun, *la sfârșitul anului 1699*. Așa dar harta a fost alcătuită în intervalul Martie 1694 — Decembrie 1699; mai probabil, credem noi, spre sfârșitul acestui interval, prin 1698—1699.

La Padova mai erau, poate, din cei cari cunoscuseră pe Constantin Cantacuzino în 1667—1668 ca tânăr student, venit să învețe carte. Era, în orice caz, un prieten și admirator al Stolnicului, preotul Nicolae Comnen Papadopoulos, un mare erudit și autorul scrisorii din 8 Aprilie 1700². E posibil ca acesta să fi contribuit la tipărirea hărții să fi făcut legătura cu gravorul și cu tipografia.

În cazul când harta a apărut după plecarea lui Hrisant spre Franța, adică în lunile Aprilie-Decembrie 1700, atunci, de sigur, tot preotul Nicolae este cel care a supravegheat lucrul, a dat indicațiile necesare și a făcut eventuale corecturi.

Stolnicul este însă cel care a scris numirile hărții *în grecește* și — unele din ele — și în latinește. Un străin de țară n'ar fi putut reda atât de exact în caractere grecești numele — uneori greu de pronunțat — ale satelor, orașelor, râurilor și munților noștri. Când găsim scris *Κουμπολόουγγουλ, Πλόπι, Ρουμουέστιλωρ, Ούγγουρέι, Βαρδιλίτζα*, etc., redând *cu fidelitate* — atât cât permite, bine înțeles, alfabetul grec — pronunțarea românească și cu accentul pus *exact unde trebuie*, ne dăm îndată seama că aceste numiri se datoresc nu unui străin, ci unui Român, adică Stolnicului.

La gravat s'au făcut câteva erori — inevitabile de altfel³ — la

¹ Hurmuzaki, *Documente*, XIV, p. 327—9.

² Vezi pentru Nicolae Comnen Papadopoulos, N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. II, București, 1926, p. 193. Și el dedică o lucrare lui Constantin Cantacuzino Stolnicul.

³ Asemenea erori s'au făcut, de pildă, la gravarea, în Olanda, a hărții lui Dimitrie Cantemir; la gravarea copiei lui d'Anville de pe aceeași hartă; la gravarea copiei lui Del Chiaro, la Veneția, în 1718, de pe harta Stolnicului, etc. Vezi și mai departe, p. 26.

transcrierea numelor. Găsim, de pildă, prin confuzie de litere, Δράζδα în loc de Δράζνα (Drajna), Βιέρες în loc de Βιέρος (Vieros) Κροκοτζόβ în loc de Κλοκοτζόβ (Clocociov), Τενόανι în loc de Τεισάνι (Teişani), Ρούναλον în loc de Ρούκαλον sau Ρούκαρον (Rucăr) etc. Mai gravă este eroarea aşezării Calafatului pe ţărmul drept al Dunării în loc de cel stâng, eroare care se poate însă, tehnic, explica (vezi mai sus p. 15). În originalul Stolnicului aceste erori n'au putut exista; originalul însă nu ni se mai păstrează sau n'a fost încă descoperit.

Răspândirea hărţii. Indată ce s'a tipărit, harta s'a răspândit în cercurile ştiinţifice. În Aprilie 1702, epigrafistul englez Edmond Chisthull străbate Muntenia, dela Olteniţa la Rucăr, trecând prin Bucureşti unde vede atât pe Domn cât şi pe Stolnicul Constantin Cantacuzino care îi dăruieşte «mai multe cărţi»¹. Ajungând aproape de hotarul Transilvaniei, la Rucăr, Chisthull dă următoarea explicaţie cu privire la numele satului: «Rukor, in the greek map Ρούναλα» («Rucăr, în harta grecească Ρούναλα»². Ceea ce înseamnă că el avea asupra lui, fie dată de Stolnic odată cu cărţile, cum pare probabil, fie procurată altfel, harta Munteniei tipărită la Padova cu puţin înainte. Identificarea nu suferă îndoială: greşala de transcriere a numelui satului Ρούναλα în loc de Ρούκαλα (Ρούκαλον) arată că e vorba de harta Stolnicului. O altă hartă greacă, adică având numirile de localităţi scrise în greceşte, care să redea şi satele din Muntenia, n'a existat înainte de 1702. N'ar fi exclus ca exemplarul epigrafistului Chisthull să fie cel care se găseşte astăzi la British Museum.

Unul dintre cei dintâi geografi cari s'au folosit de harta Stolnicului a fost Meletie, profesor al lui Dimitrie Cantemir, mai târziu mitropolit de Arta, apoi de Atena³. Alcătuind, prin 1701—1702, o geografie generală care s'a tipărit însă abia în 1728, după moartea autorului, la Veneţia, el citează în două locuri opera cartografică a Stolnicului. Prima dată se referă la «drumul pietruit de pe malul drept al Oltului şi podul Împăratului Traian... precum se văd în tabela geografică a Valahiei publicată de Constantin Stolnicului Cantacuzino»⁴. A doua oară o aminteşte cu prilejul împărţirii administrative a Munteniei: «Valahia se împarte, după tabela ei geografică, acum de curând publicată, în 17 judeţe în care, ca şi în Moldova, sunt puţine oraşe, dar multe sate,

¹ I. Bianu, *Un épigraphiste anglais en Valachie*, în *Rev. Hist. du Sud-Est Européen*, I, p. 407.

² I. Bianu, *op. cit.*, p. 411.

³ Vezi pentru Meletie de Arta, P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 177—178.

⁴ Μελετίου Γεωγραφία παλαιά και νέα, Veneţia, 1728, p. 229.

curți boierești și mănăstiri¹», ceea ce corespunde întocmai realității. In descrierea pe care o face Meletie Munteniei se vede limpede utilizarea hărții lui Constantin Cantacuzino².

Hrisant Notara, geograf de seamă al vremii, a alcătuit, pe când nu fusese ales încă patriarh de Ierusalim, deci înainte de 1707, o « *Introducere în Geografie* », în care amintește și utilizează, în mai multe locuri, harta Stolnicului. Intr'un loc, el spune chiar că a tipărit această hartă la Padova în anul 1700³.

Când e vorba să arate, pe temeiul unei hărți gradate — tocmai cazul hărții Stolnicului — distanța între diferite orașe, el alege orașele Târgoviște, Varna, Dristra adică Silistra și Bizanțul⁴. Printre orașele ale căror paralele sunt indicate se află Bucureștii și Târgoviștea⁵. In sfârșit, când e vorba să descrie o țară, el ia drept exemplu Muntenia și Moldova, arătând toate elementele pe care trebuie să le cuprindă o atare descriere: partea fizică, orașele, bogățiile minerale, plantele și animalele⁶.

Este exclus ca Dimitrie Cantemir să nu fi cunoscut harta Stolnicului încă dela început⁷; deși nu o menționează niciodată. Ea a circulat doar în mediul constantinopolitan în vremea în care Cantemir frecventa acest mediu și își completa cultura sa științifică și literară, a fost întrebuițată de geografii greci pe care Cantemir îi frecventa. Nu se poate deci să nu-i fi căzut în mână vreun exemplar. De altfel, chipul în care, în harta Moldovei, terminată în 1716, el redă râurile mai însemnate, munții, pădurile, orașele și mănăstirile principale dovedește influența hărții lui Constantin Cantacuzino. Că nu o amintește, aceasta se poate explica fie prin dușmănia cu Brâncoveanu, deci și cu primul sfetnic al acestuia, Stolnicul, fie prin orgoliul lui Dimitrie Cantemir care nu voia să recunoască în adversarul său un inspirator.

Del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu și autorul lucrării « *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia* » Veneția 1718, a reprodus harta Stolnicului la începutul acestei lucrări (vezi mai

¹ *Ibidem*, p. 230.

² *Ibidem*, p. 230—231, capitolul Περὶ τῆς Βλαχίας.

³ Χρυσάνθου Νοταρᾶ... Εἰσαγωγή εἰς τὰ γεωγραφικὰ καὶ σφαιρικὰ, Paris, 1716, p. 117.

⁴ Hrisant Notara, *op. cit.*, p. 118.

⁵ *Ibidem*, p. 165 și 174.

⁶ *Ibidem*, 140—143.

⁷ A cunoscut-o și în ediție italiană a lui Del Chiaro, apărută în 1718. vezi G. Vâlsan, *Opera geografică a Principelui Dimitrie Cantemir*, în *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj* II (1924—1925), p. 10.

sus, p. 1). El a redus-o ca dimensiuni¹ și a transcris numirile în italienește, cu unele inevitabile erori (vezi mai jos). A suprimat chipul lui Brâncoveanu, dând în schimb un tablou de numele orașelor Sibiu și Brașov în limbile română, latină, italiană, greacă² și germană. In extremitatea de apus a hărții stă scris: « Ponente. Parte della Turchia dal fiume Olto sin qui è restato agli Austriaci nella pace di Passarovitza », ceea ce înseamnă că harta s'a gravat în 1718. De altfel, în colțul din stânga, jos, citim: « Venezia MDCCXVIII (1718). Con privilegio dell' Ecc-o Senato ».

In ce privește cuprinsul, deosebirile între ediția greacă (Padova 1700) și ediția italiană (Veneția 1718) a hărții Stolnicului sunt mici. In lista de podgorii vestite, Del Chiaro pune *Negovan* — vechiul nume pentru Valea Călugărească — în loc de *Gârbovi* și scrie corect *Cernătești* în loc de *Cernești*, cum era — probabil dintr'o greșală de a gravorului — în harta Stolnicului. In dreptul turnului dela Severin, are *Torre di Severino*, în loc de Πύργος; în dreptul ruinelor în formă de portal, dela apus de Severin, scrie: *Porta di Ferro* în loc de Πύλα Σιθήρα. Lipsesc insulele din Dunăre, dela răsărit de vărsarea Oltului, lipsește numele pădurii dela apus de Pitești (Groșii!), lipsește și Turnul Roșu, la hotarul spre Transilvania. « Fântâna Craiului » (Βρύσις τοῦ Κράλη) a devenit « Fontana del Re », iar indicația locului unde era odinioară pod peste Dunăre, la Celei, (Ἐνταῦθα ἦν πότε γέφυρα) s'a transformat în « Sito ou' era il ponte già fatto da Traiano ». O serie de numiri de localități sunt transcrise greșit. Astfel Ναγιάνι e redat prin Nasiani; Σλάτινας prin Sglatina; Ἀλμποτέστι (jud. R.-Sărat) prin Alboresti; Πετράρ (jud. Vâlcea) prin Potraz; Μάλουλ Σέρει (jud. Buzău) prin Nudul Sary, etc. In genere, ediția italiană făcută de Del Chiaro în 1718 e *inferioară* ediției grecești din 1700.

După această ediție italiană s'a făcut în 1869, la București, în litografia Sander și Co., o reproducere mărită (67 × 34 cm.). Ea se găsește la Academia Română³, înregistrată sub nr. Inv. 603—DXIV44, și are în colțul din stânga jos, sub cadru, următoarea indicațiune, gravată odată cu harta: « După un original din biblioteca Domnului A. Papiu Ilarian, Prim Procuror la Curtea de Casațiune ». Reproduce fidel ediția din 1718, cu modificările și greșelile de transcriere ale ei.

¹ Del Chiaro, *Istoria*. . . Harta anexată, finele legendei: « Radotto dal grande al piccolo per opera di Marco Antonio Gigli Veneto Ingiener Attuale della Serenissima Republica di Venezia ».

² Lipsesc însă numele Sibiului în limba greacă.

³ Mulțumesc călduros d-lui I. Băcilă, conducătorul secției de hărți și stampe dela Academia Română, pentru faptul că mi-a pus-o la dispoziție.

Celebrul geograf francez D'Anville a cunoscut și el harta Stolnicului. Iată ce citim în lucrarea sa *Mémoire sur les Peuples qui habitent aujourd'hui la Dace de Trajan*, în *Revue de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, XXX, 1771, p. 268—9: « Il existe une carte particulière de la Valakie, dont l'auteur porte le nom de Cantacuzène et qui est dédiée à un Comnène, archevêque de Dristra ». După harta Stolnicului, D'Anville și-a făcut și o copie în vederea alcătuirii unei hărți a Ungariei și a țărilor noastre; din aceasta din urmă hartă a și fost gravată jumătatea de răsărit; nu s'a ajuns însă până la tipărire¹. O simplă comparație e suficientă pentru a arăta în chip neîndoios că harta Stolnicului a fost întrebuințată din plin. Sistemul de notare al mânăstirilor, mari și mici, împărțirea pe județe și întinderea acestora, numele râurilor și lacurilor sunt aceleași. D'Anville s'a folosit însă de ediția din 1718 a lui del Chiaro dela care ia transcrierea în italienește a numelor: Cornazzel, Affumazzi, Oddaia, Codivoia, Wulcia (Vâlcea), etc. A avut în față și o hartă slavă, probabil rusă, deoarece introduce și unele numiri de acest fel, cum este *Alba voda* pentru Balta Albă (județul Râmnicul Sărat).

Nu pot afirma încă dacă Rhigas Velestinliul s'a folosit, pentru alcătuirea hărții sale din 1797, de harta Stolnicului; o voi face cu prilejul publicării studiului asupra operei cartografice a lui Rhigas.

În orice caz, se constată că harta Munteniei, alcătuită de Stolnicul Constantin Cantacuzino și tipărită la Padova în 1700 s'a răspândit în cercurile științifice din răsăritul și apusul Europei, a fost cunoscută de specialiști și întrebuințată de aceștia. Ea constituie nu numai cea dintâi realizare cartografică a unui Român privind țara noastră, dar e, în același timp, și ținând seamă de epoca în care a fost alcătuită, un adevărat monument al genului. Ea adaugă încă un titlu la multele pe care le are Stolnicul Constantin Cantacuzino în domeniul culturii românești.

București

CONSTANTIN C. GIURESCU

¹ Reprodușă de G. Vâlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în *Memoriile Secțiunii Istorice ale Academiei Române*, seria III, vol. VI, după pagina 212, planșa II.

R É S U M É

Le British Museum de Londres renferme dans ses collections un exemplaire de la carte de Valachie dressée par *Constantin Cantacuzène*, le célèbre boyard du voévode Constantin Brancovan, à l'intention du savant grec *Jean Comnène*, et imprimée à Padoue, en 1700, en caractères grecques, par l'archimandrite *Chrysanthe Notaras*. La carte représente la Valachie physique, économique, politique et archéologique.

Au point de vue physique, elle comprend les Carpathes, la région des collines, 132 rivières, plusieurs lacs et fontaines ainsi que les forêts principales du pays.

An point de vue économique, la carte nous donne des indications sur les richesses minières, sur les vignobles célèbres et sur les ponts de la Valachie.

C'est sous le rapport politique que la carte contient le plus de renseignements. Elle nous fait voir les limites des « rayas » turques du Danube et les limites des 17 districts de la Valachie ; elle donne l'emplacement de 23 villes et de 526 villages, dont 76 sont des résidences de boyards. Le nombre des monastères, grands et petits, atteint 73.

Au point de vue archéologique, la carte nous fait voir le tracé de la « route de Trajan », qui longeait la rivière de l'Olt, l'emplacement des ruines du pont de Trajan, sur le Danube, les ruines d'une ville romaine attribuée à Septime Sévère, les ruines du bourg médiéval de Severin, celles du bourg de « Turnu-Roșu » (La Tour Rouge), aux confins de la Transylvanie et l'endroit où eut lieu, à Călugăreni, la fameuse bataille entre Michel le Brave et les Turcs, en 1595.

Cette carte a trouvé une diffusion immédiate dans les milieux scientifiques. L'épigraphiste anglais *Ed. Chisthull* s'en est servi lors de son voyage en Valachie, en 1702. Elle a été utilisée également par le prince Démètre Cantemir et par les grands géographes grecs *Meletios*, métropolitite d'Arta et d'Athènes, et *Chrysanthe Notaras*. L'italien *Del Chiaro* l'a fait réimprimer en italien, à Venise, en 1718 ; le célèbre géographe français *d'Anville* s'en est servi pour dresser ses cartes.

La carte de Constantin Cantacuzène représente non seulement la première œuvre cartographique d'un Roumain concernant la Valachie mais, en tenant compte de l'époque — la fin du dix-septième siècle — elle est un monument du genre, un vrai chef-d'œuvre.